

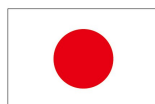

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

КОНЦЕПТУАЛЬНА ЗАПИСКА

"Модернізація психологічної служби та надання послуг з ПЗПСП в системі освіти"

За підтримки

From
the People of Japan

ЗМІСТ

Вступ.....	3
I. Передумови та опис ключових питань.....	3
II. Ключові компоненти психологічної служби, що потребують модернізації.....	4
III. Рекомендації щодо модернізації психологічної служби в системі освіти.....	6
V. Рекомендації щодо наступних кроків.....	15

ВСТУП

Міністерство освіти і науки України за підтримки ЮНЕСКО розробило цю Концептуальну записку в рамках Національної програми з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, ініційованої Першою леді України, а також враховуючи сучасний контекст війни та пріоритетність заходів з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (ПЗПСП), визначених Урядом України.

За результатами Аналітичної записки "Психологічні послуги та психосоціальна підтримка в системі освіти України" (далі - Аналітична записка), підготовленої Міністерством освіти і науки України у партнерстві з ЮНЕСКО, ця Концептуальна записка пропонує шляхи вирішення ключових викликів системи ПЗПСП в секторі освіти України.

Концептуальна записка складається з чотирьох розділів. Перший розділ описує передумови та ключові проблеми, які потребують невідкладного реагування з боку системи освіти у координації з іншими відповідними секторами. У другому розділі описано основні компоненти заходів з охорони ПЗПСП у секторі освіти, які потребують модернізації, з урахуванням міжнародних стандартів та рекомендацій, а також поточної ситуації в Україні та потреб суб'єктів освітньої діяльності. У третьому розділі представлено рекомендації щодо того, як ці компоненти можуть бути модернізовані. Четвертий розділ рекомендує невідкладні наступні кроки, необхідні для реалізації рекомендацій цієї Концептуальної записки.

У Концептуальній записці також враховані результати національних та міжнародних заходів реагування у зв'язку зі збройним конфліктом в Україні, включаючи Національну програму Першої леді України з питань психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, що координується Міністерством охорони здоров'я, Національну технічну робочу групу з питань ПЗПСП (координується Всесвітньою організацією охорони здоров'я та Міжнародним медичним корпусом), Освітній кластер (координується ЮНІСЕФ та організацією "Врятуймо дітей"), а також Цільову групу з питань ПЗПСП у сфері освіти (координується ЮНЕСКО та організацією "Навчай для України").

Міністерство освіти і науки України висловлює подяку Офісу Першої леді, Національній технічній робочій групі з питань ПЗПСП, Освітньому кластеру та його Цільовій групі з питань ПЗПСП в освіті, членам Національної психологічної асоціації України, проекту МН4U в Україні, науковцям провідних університетів, державним службовцям, фахівцям-практикам за підтримку та консультації під час підготовки цієї Концептуальної записки.

I. Передумови та опис ключових питань

Збройний конфлікт в Україні створює надзвичайні ризики для психічного здоров'я та благополуччя населення. Згідно з накопиченими доказами, представленими в Аналітичній записці, психологічні та соціальні наслідки збройного конфлікту можуть бути гострими в короткостроковій перспективі, але також можуть підірвати психічне здоров'я та психосоціальне благополуччя постраждалого населення в довгостроковій перспективі.

Згідно з аналізом, представленим в Аналітичній записці, розширення доступу до послуг з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, а також інтеграція знань про психічне здоров'я та соціально-емоційне благополуччя в систему освіти є нагальним і загально визнаним пріоритетом, адже вплив збройного конфлікту на психічне здоров'я дітей та дорослих може мати довготривалі наслідки в їхньому житті. Зокрема, вплив вимушеного переміщення, проявів насильства та порушення надання базових соціально-економічних послуг, серед іншого, може призвести до гострого та хронічного стресу, почуття тривоги, смутку, безнадії, проблем зі сном, втоми, дратівливості або проявів гніву, які є природною реакцією організму на тривалий вплив стресових факторів війни. І чим довше триватиме гостра фаза війни, тим більша ймовірність того, що такі прояви стануть поширеними та хронічними, особливо серед найбільш вразливих верств населення.

Педагогічні працівники і батьки також стикаються з тими ж проблемами, що й діти. Тому вкрай важливо, щоб освітяни і батьки розуміли фактори ризику, які можуть призвести до розладів психічного здоров'я, володіли навичками вчасного реагування та мінімізації впливу цих факторів не лише на дітей, а й піклувались про мінімізацію такого впливу на них самих.

Забезпечення багаторівневого підходу у наданні психосоціальної підтримки та застосуванні інтервенцій з ПЗПСП - від базових до індивідуальних або спеціалізованих, - є провідним принципом планування інтервенцій з охорони ПЗПСП у закладах освіти з урахуванням постійно зростаючої чисельності дітей та дорослих, які такої допомоги потребуватимуть. Для забезпечення ефективності заходів з охорони ПЗПСП у закладах освіти пріоритетним також є налагодження міжсекторальної взаємодії та координації, а також чітке нормативно-правове визначення рамок функціонування національної системи з охорони психічного здоров'я загалом та в окремих секторах зокрема. Як зазначається в Аналітичній записці, спеціальна нормативно-правова база у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки є основою для однозначного трактування всіма зацікавленими сторонами понять, стандартів, розподілу ролей, функціонування координаційних механізмів, моніторингу та оцінки.

Схвалена Урядом у 2017 р. Концепція розвитку системи охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року визначила політичний курс на модернізацію системи охорони ПЗПСП та поклала початок зміні ставлення суспільства до питань психічного здоров'я. Вона є основним стратегічним документом, яким керуються всі сектори, залучені до надання послуг у сфері охорони ПЗПСП, зокрема сектору освіти.

Як зазначається в Аналітичній записці, положення ключових нормативно-правових актів не повною мірою відповідають міжнародним рекомендаціям та Концепції розвитку системи охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, зокрема:

- не чітко розподілені обов'язки та не визначені механізми координації зусиль учасників освітнього процесу (педагогічних працівників, психологів, батьків) щодо зміцнення і збереження психічного здоров'я та попередження проблем з психічним здоров'ям. Натомість відповідальність за надання послуг з охорони ПЗПСП покладається виключно на психолога закладу освіти;
- потребують перегляду вимоги до компетенцій психологів, які працюють у сфері освіти, з огляду на виклики війни та оновлення системи моніторингу та оцінки рівня кваліфікації з огляду на специфіку трудових функцій;
- не визначено перелік адаптованого (валідизованого) та апробованого діагностичного інструментарію для виявлення труднощів з психічним здоров'ям, алгоритмів реагування на прояви труднощів з психологічним благополуччям під час освітнього процесу у здобувачів освіти (для педагогічних працівників, психологів та батьків);
- не запроваджено моніторинг та оцінку якості програм або заходів з охорони ПЗПСП в секторі освіти;
- не визначено механізми міжвідомчого перенаправлення особи у разі, якщо з об'єктивних причин заклад освіти не може надати їй психосоціальну підтримку;
- не визначено порядок обліку інформації про міжсекторальне перенаправлення осіб, а також моніторингу отримання допомоги (індивідуального маршруту) такою особою;
- не визначений порядок професійного супроводу (супервізії) та спеціалізованого підвищення кваліфікації психологів у системі освіти з урахуванням специфіки їх професійної діяльності.

II Ключові компоненти психологічної служби та надання послуг з охорони ПЗПСП в системі освіти, що потребують модернізації

У цій Концептуальній записці визначено такі ключові компоненти, які потребують модернізації:

Структура та організація управління психологічною службою у системі освіти

Ефективність психологічного супроводу та надання послуг з охорони ПЗПСП під час освітнього процесу визначається загальною ефективністю системи психологічної служби. Як зазначено в Аналітичній записці, діюча структура психологічної служби позбавлена ієрархічних зв'язків, а структурні компоненти системи подекуди дублюють функції. Модернізація структури та системи управління на ієрархічну (багаторівневу) забезпечить можливість розподілу функцій управління за рівнями системи, розвиток вертикальних та горизонтальних зв'язків, взаємозалежність та взаємо доповнення дій вищих та нижчих рівнів структури.

Функції працівників психологічної служби в закладах освіти

Як зазначено в Аналітичній записці, в Україні лише психолог та соціальний педагог розподіляють між собою функції надання послуг з підтримки психічного здоров'я та психосоціальної допомоги в закладах освіти. Натомість в умовах значного зростання потреби у психосоціальній підтримці у зв'язку з військовим конфліктом своєчасне та ефективне реагування вимагає чіткого розподілу повноважень та обов'язків щодо негайного реагування між батьками, педагогами та психологами - від базового рівня, що не потребує спеціалізованої підготовки, до індивідуального або спеціалізованого рівня, який може реалізовуватись як в закладі освіти психологом в межах компетенції, так і фахівцями сектору охорони здоров'я шляхом міжсекторального перенаправлення.

Механізми міжсекторального перенаправлення та координації в системі освіти та інших відповідних секторах

Функціонування психологічної служби в системі освіти України наразі не передбачає чітких шляхів перенаправлення особи. Визначення та впровадження міжсекторальних механізмів перенаправлення та координації зусиль різних секторів забезпечить доступ до повного спектру національних послуг у сфері охорони ПЗПСП із своєчасним реагуванням.

Алгоритми реагування педагогічних працівників на прояви труднощів з психологічним благополуччям під час освітнього процесу у здобувачів освіти

Педагоги часто першими помічають будь-які проблеми у здобувачів освіти, відповідно, першими мають відреагувати та підтримати, застосувавши базові інтервенції, які не потребують спеціалізованої підготовки. Психологи закладів освіти володіють поглибленими знаннями для надання підтримки у випадках, коли здобувач освіти потребує такої підтримки, що перевищує межі компетенції педагогів у наданні базової психологічної підтримки.

Професійна компетентність педагогічних працівників та психологів сфери освіти у самодопомозі та наданні психологічної підтримки відповідно до повноважень, обізнаність щодо факторів ризику та алгоритмів реагування

Система підготовки майбутніх психологів для сфери освіти передбачає фокус на педагогічній психології, а система підготовки педагогічних працівників не передбачає формування базових навичок психосоціальної допомоги та самодопомоги. Підвищення кваліфікації, рівня обізнаності та підготовки майбутніх педагогів та психологів щодо психологічних втручань та основ самодопомоги, розуміння ознак та проявів, факторів ризику для психічного здоров'я, шляхів мінімізації таких факторів, алгоритмів реагування та підтримки під час навчання, можливості отримання індивідуальної або спеціалізованої

психологічної підтримки в закладі освіти та поза його межами забезпечать вчасне та ефективне реагування. Запровадження чіткого розподілу повноважень у здійсненні інтервенцій з охорони ПЗПСП між педагогічними працівниками та психологами на рівні професійних стандартів та стандартів вищої освіти сприятиме готовності майбутніх фахівців до надання ефективного психологічного супроводу та самодопомоги.

Оцінка якості програм з охорони ПЗПСП у сфері освіти та інструменти моніторингу

Здійснення психологічного супроводу в системі освіти не передбачає здійснення регулярного моніторингу та оцінки впливу програм або заходів з ПЗПСП з використанням стандартизованих методів оцінки та моніторингу, індикаторів ефективності будь-яких інтервенцій з охорони ПЗПСП з урахуванням потреб цільової аудиторії. Розбудова системи оцінки якості послуг, стандартизація методів моніторингу та оцінки програм, розробка та впровадження індикаторів ефективності інтервенцій та програм з охорони психічного здоров'я у сфері освіти, впровадження систематичного оцінювання якості та моніторингу надання послуг забезпечить ефективність допомоги, можливість планування науково обґрунтованих інтервенцій з охорони ПЗПСП та своєчасного коригування.

Система супервізії (нагляду та підтримки) психологів та педагогічних працівників

Функціонування психологічної служби в системі освіти не передбачає можливості професійної супервізії для психологів та інших педагогічних працівників. Супервізія відіграє ключову роль для ефективної професійної діяльності, професійного зростання та розвитку. Впровадження систематичної професійної супервізії забезпечить надання професійної допомоги спеціалісту або закладу, спрямованої на роботу з професійними труднощами, аналіз недоліків та удосконалення організації роботи.

Інструментарій для психологів сфери освіти

Розуміння валідності показників є важливим при використанні тестів підвищеної чутливості, особливо в умовах кризи (наприклад, тестів інтелекту, здібностей, досягнень та/або нервово-психічного функціонування). Система психологічного супроводу під час освітнього процесу не визначає вимог щодо використання для оцінки валідизованих та адаптованих інструментів оцінки. В методичному оснащенні психологів не передбачений перелік таких діагностичних методик. Запровадження системи валідизації та адаптації діагностичних інструментів з високою надійністю та психометричного супроводу допоможе запобігти використанню методик з обмеженою надійністю.

Соціально-емоційні компетентності здобувачів освіти та педагогічних працівників

Базові навички психосоціальної підтримки є основою будь-якого втручання у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (ПЗПСП). Розвиток базових навичок самодопомоги та соціально-емоційних компетенцій через освіту сприятиме формуванню у здобувачів освіти самоефективності в управлінні своїми емоціями та подоланні складних ситуацій. Інтеграції знань про психічне здоров'я, соціально-емоційне навчання в освітній процес та освітню діяльність сприяє здійсненню широкої промоції психічного здоров'я. Чинні освітні стандарти та навчальні програми не передбачають можливості для розвитку у дітей базових психосоціальних навичок самодопомоги та соціально-емоційних компетентностей.

Цифрова трансформація

Традиційна реалізація психосоціальної підтримки віч-на-віч означає, що в Україні існує помітна прогалина в цифровому управлінні психічним здоров'ям та психосоціальною підтримкою в секторі освіти. Цифрові технології та інтернет послуги, особливо в умовах конфлікту, відкривають нові шляхи для зв'язку та підтримки людей, які цього потребують. Використовуючи цей шлюз, необхідно забезпечувати масштабоване, науково обґрунтоване та ресурсоефективне розширення традиційних підходів до охорони психічного здоров'я в секторі освіти, запроваджуючи дистанційні методи та програми з

охорони ПЗПСП, а також формувати компетентності психологів сфери освіти використовувати такі методи.

Фінансові механізми

В діючій системі психологічного супроводу під час освітнього процесу фінансування здійснюється виключно на заробітну плату психолога в закладі освіти. У разі відсутності такого працівника в закладі освіти засновник або керівник такого закладу не має альтернативного законного фінансового механізму залучити потрібні послуги на ринкових умовах. Створення фінансового механізму для закупівлі потрібних послуг закладом освіти, які надаються додатково залученими фахівцями, сприятиме своєчасному реагуванню в закладах освіти на потреби у сфері охорони ПЗПСП, а також підвищенню ефективності витрат та розширенню можливості вибору на користь більш якісних послуг.

III. Рекомендації щодо модернізації психологічної служби в системі освіти

Структура та організація управління психологічною службою у системі освіти

Оновлена структура психологічної служби системи освіти має передбачати розподіл функцій управління між структурними компонентами (органами чи установами) різного рівня, які в межах своєї компетенції забезпечують наступні функції:

Структурні компоненти системи	Функції
Уряд, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти (Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України)	Формування політики у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки.
Місцевими органами державної виконавчої влади (департаменти або управління освіти обласних державних адміністрацій)	Реалізація державної політики у сфері охорони ПЗПСП, координацію та взаємодію між національними та місцевими структурами компонентами системи, закладами освіти та працівниками психологічної служби системи освіти
Своєрідний центральний ресурсний центр розвитку освіти та психолого-педагогічної підтримки (може бути окремо створена юридична особа, підпорядкована Міністерству освіти і науки України, або структурний підрозділ Державної установи "Український інститут розвитку освіти" або Державної установи "Інститут модернізації змісту освіти")	Координація діяльності, навчально-методичний супровід та супервізія психологів своїх територіальних органів (представництв).
Територіальні органи (представництва) центрального ресурсного центру розвитку освіти та психолого-педагогічної підтримки (може бути окремо створена юридична особа з виведених із штату Обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та навчально-методичних кабінетів психологічних служб, або структурні підрозділи Обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти)	Координація діяльності, навчально-методичний супровід та супервізія психологів обласної мережі інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) та закладів освіти, їх професійний розвиток та підвищення кваліфікації.
Інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) з розширеним штатом психологів	Оцінку та надання індивідуальної психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, навчально-методичний супровід та супервізію

	психологів закладів освіти, міжсекторальне перенаправлення та координацію, надання послуг з охорони ПЗПСП закладам освіти.
Заклад освіти (колективи закладів освіти, команди психолого-педагогічного супроводу, практичні психологи)	Реалізація функцій психологічної служби в конкретному закладі освіти.
Державна установа, підпорядкована центральному органу виконавчої влади у сфері освіти (може бути Державна служба якості освіти та її територіальні органи)	Систематичний аналіз та моніторинг якості програм та інтервенцій з охорони ПЗПСП у секторі освіти.
Провідні науково-дослідні університети, професійні асоціації, наукові академії	Наукові дослідження, адаптація міжнародного досвіду та інструментів.
Провідні університети, які готують майбутніх педагогів, практичних психологів для сфери освіти	Підготовку майбутніх фахівців з психічного здоров'я для сфери освіти.

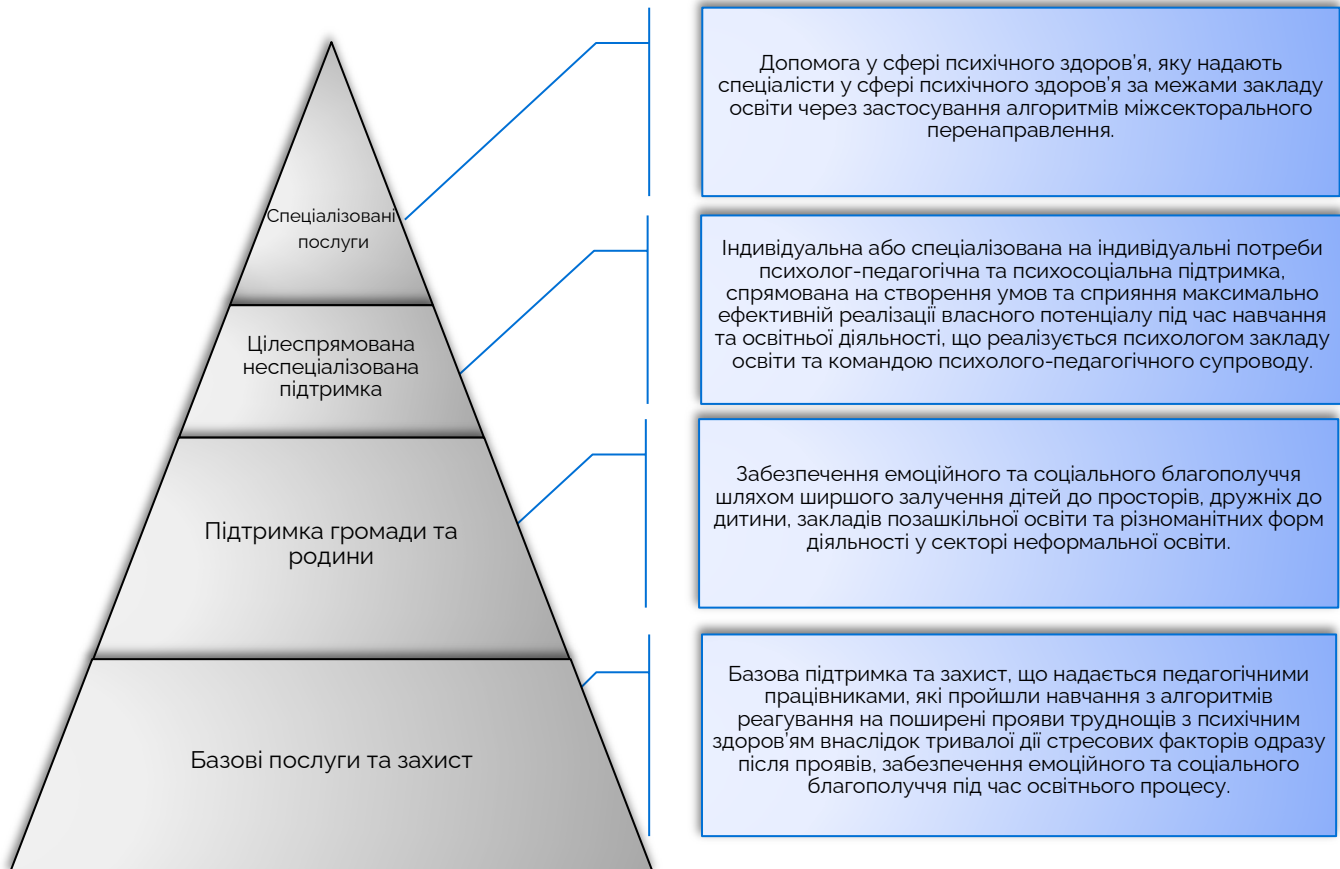
Функції працівників психологічної служби в закладах освіти

Як зазначено в Аналітичній записці, 10 % людей, які пережили стресову ситуацію, матимуть серйозні проблеми з психічним здоров'ям, а ще у 10 % розвинеться поведінка, яка перешкоджатиме їхній здатності ефективно функціонувати. Заклад освіти є ідеальним середовищем для раннього виявлення дітей групи ризику та тих, що перебувають в кризовому стані з метою своєчасного реагування, мінімізації дії стресових факторів та попередження виникнення більш серйозних проблем з психічним здоров'ям у подальшому.

Запровадження рівномірного розподілу ролей та відповідальності за реалізацію заходів та інтервенцій з ПЗПСП на різних рівнях реалізації освітнього процесу дозволить створити ефективну модель спільного реагування в закладі освіти.

Як зазначено в Аналітичній записці, в Керівних принципах Міжвідомчого постійного комітету (МПК), наголошується на важливості забезпечувати багаторівневе надання підтримки. Згідно з позицією МПК, такий підхід гарантує, що всі соціальні групи, які стикаються з різними специфічними психосоціальними труднощами, зможуть задовольнити свої потреби. Структура багаторівневої моделі МПК найчастіше відображається у вигляді піраміди інтервенцій з охорони ПЗПСП (Мал. 1), де кожен наступний рівень охоплює меншу цільову групу та передбачає більш індивідуальні форми підтримки. Інтеграція послуг з охорони ПЗПСП на різних рівнях реалізації освітнього процесу узгоджується із все зростаючою потребою у психолого-педагогічній підтримці під час навчання та освітньої діяльності та необхідністю ширшого охоплення такою допомогою учасників освітнього процесу на фоні обмеженої кількості психологів у сфері освіти.

Мал. 1. Інтеграція послуг з охорони ПЗПСП на різних рівнях реалізації освітнього процесу

Інтеграція послуг з охорони ПЗПСП на різних рівнях реалізації освітнього процесу передбачає наступний розподіл функцій між суб'єктами надання таких послуг в закладі освіти.

Педагогічні працівники:

- здійснення **профілактичного впливу** через створення комфортного і психологічно безпечного освітнього середовища, підтримання психологічного благополуччя та формування психологічної стійкості всіх здобувачів освіти;
- **вчасне виявлення ознак** тривалого впливу стресових подій та факторів ризику для подальших труднощів з психічним здоров'ям та благополуччям;
- **негайне реагування** на прояви впливу стресових подій та факторів ризику відповідно до алгоритмів реагування та **надання базової психосоціальної підтримки** (застосування мінімального набору прийомів базової психологічної допомоги – перша психологічна допомога, методів стабілізації, психологічного відновлення, управління стресом, керованої самопомоги, подолання фізичної напруги від тривалого стресу);
- **взаємодія з родинами** для вибору оптимальних стратегій психосоціальної підтримки дитини.

Психологи закладів освіти:

- **індивідуальна та групова підтримка** учасників освітнього процесу (психологічне та психодидактичне оцінювання, консультування);
- **консультації педагогічних працівників, керівників щодо педагогічної психології** (методи та процеси навчання під час звичайних та екстрених ситуацій, відбір та застосування прийомів базової психологічної допомоги під час освітнього процесу та освітньої діяльності);

- **консультації педагогічних працівників, керівників щодо виявлення ознак та алгоритмів реагування** на прояви впливу стресових подій та факторів ризику;
- **координація та перенаправлення** у разі потреби в наданні індивідуальної психосоціальної підтримки або спеціалізованої допомоги;
- **навчання педагогічних працівників** методам базової соціальної підтримки та алгоритмам реагування;
- **взаємодія з родинами** для вибору оптимальних стратегій психосоціальної підтримки дитини;
- **виявлення потреб, планування заходів з охорони ПЗПСП в закладі освіти, моніторинг виконання.**

З метою надання цих послуг на різних рівнях піраміди також необхідно забезпечити постійне навчання та супервізію як у найближчій перспективі (підвищення кваліфікації), так і в довгостроковій перспективі (підготовка майбутніх фахівців до виконання зазначених функцій у закладах вищої освіти).

Механізми міжсекторального перенаправлення та координації в системі освіти та інших відповідних секторах

Для розширення міжвідомчої та міжсекторальної співпраці, щоб діти могли вчасно отримати потрібну допомогу, необхідно забезпечити безпечні та функціональні шляхи перенаправлення на отримання послуг з охорони психічного здоров'я. Потребують чіткого визначення механізми міжсекторального перенаправлення і координації у системі освіти, які повинні включати наступні компоненти:

- умови, за яких має застосовуватися протокол перенаправлення;
- чітке визначення суб'єктів перенаправлення;
- способи координації, повідомлення, відстеження та контролю перенаправлення.

Алгоритми реагування педагогічних працівників на прояви труднощів з психологічним благополуччям під час освітнього процесу у здобувачів освіти

Алгоритми реагування повинні бути чіткими та лаконічними і включати наступні компоненти:

- ознаки поведінки, самопочуття, будь-які інші зовнішні прояви, які можуть свідчити про необхідність негайного реагування;
- перелік негайних технік базової психологічної допомоги, які допоможуть зняти напругу або загострення почуттів;
- рекомендації щодо інтеграції у освітній процес протягом усього періоду прояву симптомів або перебування на індивідуальній підтримці;
- рекомендації щодо наступних кроків щодо подолання наслідків впливу факторів ризику.

Професійна компетентність педагогічних працівників та психологів сфери освіти у самопомозі та наданні психологічної підтримки відповідно до повноважень, обізнаність щодо факторів ризику та алгоритмів реагування

Зміни в підготовці та підвищення кваліфікації педагогічних працівників та психологів закладів освіти мають узгоджуватись з трудовими функціями щодо здійснення заходів з охорони ПЗПСП, передбаченими посадовими обов'язками або професійними стандартами. Відповідно до наведеної вище піраміди інтеграції послуг з охорони ПЗПСП на різних рівнях реалізації освітнього процесу, зміст підготовки фахівців має включати такі компоненти:

- методи та способи створення комфортного і психологічно безпечного освітнього середовища, підтримування психологічного благополуччя та формування психологічної стійкості всіх здобувачів освіти;
- ознаки тривалого впливу стресових подій та факторів ризику для подальших труднощів з психічним здоров'ям та благополуччям;

- алгоритми негайного реагування та надання базової психосоціальної підтримки (застосування мінімального набору прийомів базової психологічної допомоги – перша психологічна допомога, методів стабілізації, психологічного відновлення, управління стресом, керованої самопомоги, подолання фізичної напруги від тривалого стресу);
- технології дистанційної роботи для психологів закладів освіти у реалізації трудових функцій (основи телепсихології);
- інструменти виявлення потреб, планування заходів з охорони ПЗПСП в закладі освіти, моніторинг виконання;
- основи супервізійної підтримки для психологів закладів освіти;
- психологічне та психодидактичне оцінювання для психологів закладів освіти з використанням валідизованих та адаптованих діагностичних інструментів з високою надійністю та запобігання використанню методик з обмеженою надійністю.

Оцінка якості програм з охорони ПЗПСП у сфері освіти та інструменти моніторингу

Моніторинг та оцінка необхідні для того, щоб визначити, чи досягає програма або захід з охорони ПЗПСП бажаних результатів, а також для демонстрації позитивних, негативних, прямих або непрямих змін, що відбулися, а також досягнутих або недосягнутих цілей, надаючи при цьому уроки для врахування в подальшій роботі. Для того, щоб моніторинг та оцінка ефективно вимірювали стан до, під час та після реалізації програми або заходу, вони повинні бути вбудовані в діяльність з самого початку. Це два взаємопов'язані, але окремі види діяльності. Моніторинг - це систематичний збір інформації, яка оцінює прогрес у часі. Оцінка - це аналіз конкретної інформації в певні моменти часу для визначення того, чи досягли вжиті заходи запланованих результатів.

Розбудова системи оцінки якості програм або заходів з охорони ПЗПСП у сфері освіти повинна включати:

- інтеграцію практик моніторингу та оцінки програм або заходів з охорони ПЗПСП у функціонування системи забезпечення якості освіти в Україні;
- уніфікацію (стандартизацію) ключових параметрів моніторингу та оцінки програм або заходів з охорони ПЗПСП. Така уніфікація повинна спиратись на визначення основних показників: загальної мети проекту або заходу (конкретний кінцевий результат, який бажано або очікується отримати як наслідок, принаймні частково); результати (підсумки) проекту або заходу (зміни, що відбуваються в результаті реалізації конкретної програми або заходу); індикатори (одиниця виміру, яка визначає, що підлягає вимірюванню; індикатори призначені для того, щоб відповісти на питання, чи було досягнуто бажаного впливу, результатів або підсумків. Індикатори можуть бути кількісними (наприклад, відсотки або кількість людей) або якісними (наприклад, сприйняття, якість, тип, знання, потенціал).

Кожна програма або захід з ПЗПСП потребують власної унікальної системи моніторингу та оцінки, яка відповідає їхній структурі. Однак, щоб зібрати доказову базу для ПЗПСП та продемонструвати її ефективність в умовах надзвичайних ситуацій або вирішення конкретної потреби, необхідно, щоб різноманітні заходи з ПЗПСП вимірювалися за деякими загальними індикаторами впливу та результатів. Мета, результати та пов'язані з ними індикатори у загальній системі моніторингу та оцінки психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в надзвичайних ситуаціях відображають потребу в подальшому спільному навчанні та вдосконаленні програм ПЗПСП в умовах надзвичайних ситуацій. Не очікується, що кожна ініціатива з ПЗПСП, що реалізується кожною організацією, буде звітувати за всіма цілями, показниками впливу або результатами, передбаченими загальною системою. Однак, у міру розширення використання загальної системи, у сфері ПЗПСП почне формуватися спільна мова та розуміння найбільш прийнятних практик в умовах надзвичайних ситуацій.

Для формування загальної системи моніторингу та оцінки психічного здоров'я та психосоціальної підтримки доцільно використати систему показників цілей, результатів та індикаторів для програм або заходів з ПЗПСП, запропоновану МПК.¹

Система супервізії (нагляду та підтримки) психологів та педагогічних працівників

Запровадження професійної супервізії для психологів та педагогічних працівників потребує визнання, що супервізія:

- представляє собою окремий вид підтримки, яка надається досвідченим представником професії менш досвідченому;
- міжособистісна взаємодія між двома або більше особами з метою обміну знаннями, оцінки професійної компетентності та забезпечення об'єктивного зворотного зв'язку з об'єктом супервізії;
- являється вищим рівнем професійної компетентності, яка складається з певного набору знань, навичок та ставлень та потребує систематичного підвищення кваліфікації.

Супервізори повинні бути обізнаними з наукою супервізії та вправними у її практичному застосуванні, а також компетентними та досвідченими у наданні психологічних послуг в закладах освіти для того, щоб сприяти дотриманню високих професійних та етичних стандартів, забезпечити надання належних, науково обґрунтованих послуг, забезпечити можливості для конструктивної рефлексії та оцінки.

Психологи закладів освіти повинні мати постійний доступ до супервізії протягом усієї своєї кар'єри. Основні цілі супервізії включають сприяння ефективному зростанню, захист благополуччя, моніторинг та контроль, надання можливості супервізованим розвивати навички самомоніторингу, самопомозі та підготовка до майбутньої ролі супервізованого як супервізора.

Для запровадження системної супервізії необхідно визначити:

- принципи і стандарти супервізії, якими мають керуватись професійні супервізори під час трудової діяльності;
- вимоги до кваліфікації, досвіду та допуску до роботи;
- трудові дії та професійні компетентності;
- порядок, методи та форми, тривалість, інтенсивність та частота супервізій для кожного фахівця;
- підготовку та підвищення кваліфікації професійних супервізорів за спеціальними освітніми програмами.
- контрольні функції нагляду, включаючи інструменти для моніторингу якості нагляду, ефективність нагляду, документування ефективності нагляду, документування сесій нагляду, розгляд питань управління ризиками в професійній діяльності

У разі, якщо супервізори повинні здійснювати нагляд за сферами, що виходять за межі їхньої компетенції, вони повинні також мати доступ до супервізії, консультацій з колегами та професійного розвитку для удосконалення власної компетенції, або призначити вторинного супервізора для нагляду за цією частиною роботи піднаглядного.

Для формування загальної системи супервізії доцільно використовувати досвід Національної асоціації шкільних психологів США.²

¹Tool MENTAL HEALTH AND PSYCHOSOCIAL SUPPORT IN EMERGENCY SETTINGS. A Common Monitoring and Evaluation Framework. (2017) IASC Reference group for Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. [Electronic resource] // URL: https://interagencystandingcommittee.org/system/files/iasc_common_monitoring_and_evaluation_framework_for_mhpss_programmes_in_emergency_settings_english.pdf

²Supervision in School Psychology (2018) National Association of School Psychologists. [Electronic resource] // URL: <https://www.nasponline.org/x26834.xml>

Інструментарій для психологів сфери освіти

Запровадження практики валідації та адаптації інструментів оцінки для психологів закладів освіти, спрямованої на заміну тестів і методик з обмеженою надійністю та достовірністю на ті, які мають більшу психометричну підтримку, повинно включати наступні компоненти:

- відбір, адаптація та валідація мінімально необхідного переліку діагностичних інструментів, рекомендованих для використання в закладах освіти;
- запровадження наукових досліджень щодо ефективності інструментів та інших заходів із захисту ПЗПСП в освітньому секторі;
- запровадження навчання для психологів щодо використання рекомендованого діагностичного інструментарію;
- визначення мінімального пакету програм (послуг або заходів) із захисту ПЗПСП у закладах освіти.

Соціально-емоційні компетентності здобувачів освіти та педагогічних працівників

Інтеграція у зміст освіти знань про психічне здоров'я та соціально-емоційне навчання здобувачів освіти та підготовки майбутніх педагогічних працівників передбачає:

- введення компонентів соціально-емоційного навчання до стандартів освіти на всіх рівнях освіти;
- введення компонентів соціально-емоційного навчання до всіх навчальних програм (дисциплін) на всіх рівнях освіти з акцентом на розвитку емоційного інтелекту;
- впровадження компонентів соціально-емоційного навчання до навчальних програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- навчально-методичний супровід педагогічних працівників за рівнями освіти та віковими особливостями здобувачів освіти щодо впровадження компонентів соціально-емоційного навчання;
- запровадження регулярних досліджень впливу соціально-емоційного навчання на особистісний потенціал здобувачів освіти та вчителів.

Цифрова трансформація

Запровадження сучасних дистанційних втручань, які сприяють психічному здоров'ю та психосоціальному благополуччю здобувачів освіти та педагогічних працівників, важливе для підтримки безперервного навчання під час збройного конфлікту та дистанційного навчання.

Впровадження дистанційних послуг з охорони ПЗПСП в секторі освіти має передбачати:

- адаптацію та контекстуалізацію дистанційних програм з охорони ПЗПСП;
- навчання психологів реалізовувати дистанційні програми з охорони ПЗПСП;
- визначення вимог до послуг з ПЗПСП у сфері освіти, що надаються за допомогою цифрових технологій, та умов їх застосування до дітей;
- забезпечення технічними ресурсами психологів для надання послуг з використанням цифрових технологій.

Фінансові механізми

З метою ефективного психологічного супроводу під час освітнього процесу та оптимізації витрат в умовах обмеженого фінансування доцільно створити умови для оптимізації витрат на послуги з охорони ПЗПСП у секторі освіти. Для такої оптимізації необхідно надати можливість закладам освіти самостійно визначати моделі забезпечення психологічного супроводу у своєму закладі освіти через запровадження диверсифікованих фінансових механізмів.

Важливо забезпечити можливість вибору однієї або декількох моделей організації психологічного супроводу з точки зору фінансових механізмів, таких як:

1. **Психологічний супровід забезпечує штатний психолог закладу освіти.** В такій моделі фінансування здійснюється у вигляді заробітної плати штатного психолога закладу освіти за виконання ним широкого спектру послуг, передбачених професійним стандартом.

Хоча така модель фінансування має певні переваги (вона потребує обмежену кількість даних і низькі витрати на моніторинг, за такою моделлю легко забезпечити фінансування, адже вона зазвичай базується на історичних моделях фінансування), вона в той же час має очевидні недоліки (ця модель є непрозорою в контексті співвідношення ціни-якості послуг при певному рівні витрат, а також він не заохочує засновника та керівника закладу освіти контролювати витрати, а психолога покращувати результати).

2. **Психологічний супровід забезпечує психолог регіонального ресурсного центру** на основі угод між уповноваженим (керівник або засновник закладу освіти) та постачальником послуг з охорони ПЗПСП. У цій моделі психологи ресурсного центру не закріплені за жодним закладом освіти чи групою таких закладів, а надають послуги для системи освіти певної території.

З урахуванням міжнародного досвіду підходами до диверсифікації фінансування залежно від конкретного контексту при такій моделі можуть бути:

- 1) Тарифна система оплати або модель епізодичних платежів - постачальник послуг з психосоціальної підтримки отримує фіксовану ціну або тариф за допомогу, надану учаснику освітнього процесу протягом узгодженого періоду часу або епізоду. Тариф залежить від потреби у сфері психічного здоров'я. Класифікація таких відносних потреб здійснюється за допомогою спеціально розробленого інструменту кластеризації психічного здоров'я. Витрати на надання послуг у кожному окремому кластері фіксуються постачальником послуг. Зібрані узагальнені дані використовуються для розрахунку середніх національних або місцевих витрат на надання послуг у кожному окремому кластері. Кінцевою метою такого підходу до фінансування є створення фіксованої ціни для кожного кластеру психологічної допомоги, яка потім може використовуватись для оплати послуг і може допомогти підтримувати контроль над витратами. Недоліками цього підходу є потенційний ризик, що постачальники послуг можуть переносити тяжкість потреби на категорію з вищою винагородою, а також економія на якості послуг з метою їх більшої інтенсивності. А також зосередженість на конкретному епізоді не сприяє реалізації міжсекторального підходу у наданні послуг з охорони ПЗПСП в секторі освіти.
- 2) Модель оплати залежно від кількості охоплених допомогою осіб – постачальнику послуг платять за надання послуг всім учасниками освітнього процесу окремого закладу освіти. Постачальник отримує оплату на основі кількості учасників освітнього процесу і виплати скореговані з урахуванням контексту і ризиків для психічного здоров'я. Ця модель забезпечує надання повного спектру послуг в закладі освіти щодо психологічного супроводу під час навчання, в якій постачальник відповідає за всі потреби закладу освіти у сфері охорони ПЗПСП. Така модель заохочує більше інвестувати саме в раннє втручання та профілактику, оскільки постачальник зацікавлений витратити фінанси в тих сферах, де він вважає, що це забезпечить найкращий результат. Серед недоліків відзначають необхідність якісних даних та автоматизованої системи їх збору для відстеження та координації діяльності, витрат і результатів надання послуг у різних секторах. Цей підхід легший у запровадженні з точки зору обмеженого кадрового потенціалу в окремих регіонах.

За будь-якого з цих підходів до фінансування зв'язок показників якості та результату з оплатою є пріоритетним. Це пояснюється тим, що за будь-якого підходу існує реальний ризик того, що постачальники заощадають на якості. Тому будь-яка система фінансування має бути пов'язана з показниками якості психологічної допомоги та результатів для окремих осіб зокрема (як психічних, так і соціальних) та закладу освіти вцілому.

IV. Рекомендації щодо наступних кроків

Реалізація Концепції розрахована на три роки і передбачає щорічне планування.

Ця Концептуальна записка рекомендує внести критичні та життєво важливі зміни на підтримку психічного здоров'я учнів, психологів, вчителів та широкої спільноти в освітньому секторі, виходячи з контексту активної війни.

Ці наступні кроки включають:

- внесення змін до законодавства щодо основних компонентів трансформації та моделей фінансування;
- створення моделі нагляду та системи підтримки фахівців з ПЗПСП під час та протягом фази відновлення після війни;
- створення системи забезпечення якості надання таких послуг;
- врегулювання алгоритми реагування та механізмів взаємодії між структурними підрозділами психологічної служби системи освіти та інших секторів (охорони здоров'я та соціальної підтримки);
- запровадження регулярного аналізу та моніторингу ефективності політик і послуг у сфері ПЗПСП в освіті.